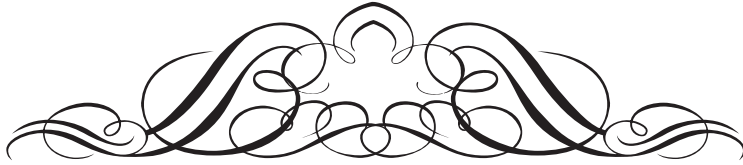

Розділ 1.

Пам'ять, історія, будні. Театрознавці Харкова – до 110-річчя від дня народження А. В. Плетньова

УДК 792.072.3 : [37.091.321+001.89] А. В. Плетньов

ORCID 0000-0002-5251-5626

DOI 10.34064/khnum1-51.01

Ботунова Г. Я.

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, майдан Конституції, 11/13, 61003, м. Харків, Україна

Організаційно-педагогічна, науково-дослідницька і театральнo-критична діяльність А. В. Плетньова з відстані часу

АНОТАЦІЯ

Ботунова Г. Я. Організаційно-педагогічна, науково-дослідницька і театральнo-критична діяльність А. В. Плетньова з відстані часу.

У статті розглянуто основні аспекти діяльності відомого харківського театрознавця А. В. Плетньова, який стояв біля витоків театрознавчої освіти в Харкові, майже тридцять років очолюючи спеціалізовану театрознавчу кафедру театральнoго вишу міста. Однак значення його діяльності значно ширше. З особистістю А. В. Плетньова пов'язане як становлення Харківського державного театральнoго інституту і (від 1963 р.) театральнoго факультету Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського, так і театральнoї культури міста в цілому. Проте до цього часу його організаційно-педа-

гогічна, науково-дослідна і театральньо-критична діяльність належно не досліджені та об'єктивно не висвітлені.

В статті наведено маловідомі біографічні дані з життя театрознавця, охарактеризовано творче середовище, у якому відбувалося його професійне формування. Підкреслюється, що А. Плетньов, як один з керівників Харківського театральнього інституту й очільник театрознавчої кафедри, суттєво вплинув на становлення і вдосконалення методології підготовки фахівців та підвищення її рівня. Під його орудою кафедра виховала більше 50 професійних театрознавців, серед них – такі знані, як В. Айзенштадт, А. Горбенко, Б. Поюровський, В. Дубровський, Л. Попова. Як один із найбільш професійних критиків, А. Плетньов брав активну участь у висвітленні театральнього процесу в Харкові, у громадсько-мистецькому житті міста. Відкриваються й суперечливі моменти життя і науково-критичної діяльності А. Плетньова, професійне формування і творчість якого припали на складні 1930–1970 рр. і були обумовлені як вимогами тоталітарної системи, так і, певною мірою, його внутрішніми переконаннями.

Ключові слова: А. В. Плетньов, театрознавство, театрознавча освіта, педагогічна, науково-дослідницька, театральньо-критична діяльність, Харківський театральний інститут.

АННОТАЦІЯ

Ботунова Г. Я. Организационно-педагогическая, научно-исследовательская и театральньо-критическая деятельность А. В. Плетнёва сквозь призму времени.

В статье рассмотрены основные аспекты деятельности известного харьковского учёного-театроведа А. В. Плетнёва, стоявшего у истоков театроведческого образования в Харькове, почти тридцать лет возглавляя специализированную театроведческую кафедру театральнього вуза города. Однако значение его деятельности гораздо шире. С личностью А. В. Плетнёва связано как становление Харьковского государственного театральнього института и (с 1963 г.) театральнього факультета Харьковского института искусств имени И. П. Котляревского, так и театральньої культуры города в целом. Тем не менее, до настоящего времени его организационно-педагогическая, научно-исследовательская и театральньо-критическая деятельность надлежащим образом не исследованы.

В статье представлены малоизвестные биографические сведения из жизни театроведа, дана характеристика творческой среды, в которой происходило его профессиональное формирование. Подчёркнуто, что А. Плетнёв, как один из руководителей Харьковского театрального института и глава театроведческой кафедры, существенно повлиял на становление и совершенствование методологии подготовки специалистов и повышение её уровня. Под его руководством кафедра воспитала более 50 профессиональных театроведов, среди них – такие известные, как В. Айзенштадт, А. Горбенко, Б. Поюровский, В. Дубровский, Л. Попова. Как один из наиболее профессиональных критиков, А. Плетнёв принимал активное участие в освещении театрального процесса в Харькове, в общественно-художественной жизни города. Вскрываются и противоречивые моменты жизни и научно-критической деятельности А. Плетнёва, чьё профессиональное формирование и творчество пришлось на сложные 1930–1970 годы и были обусловлены как требованиями тоталитарной системы, так и, в определённом смысле, его внутренними убеждениями.

Ключевые слова: А. В. Плетнёв, театроведение, театроведческое образование, педагогическая, научно-исследовательская, театрально-критическая деятельность, Харьковский театральный институт.

ABSTRACT

Botunova, H. Ya. Organizational-pedagogical, scientific-research and theatrical-critical activity of A. V. Pletniov through the prism of time.

The article deals with the main aspects of organizational-pedagogical, scientific-research and theatrical-critical activity of the candidate of art studies A. V. Pletniov. Little-known biographical data on the life of the theater scientist and the creative environment, in which his professional formation took place, are presented. It is noted that A. V. Pletniov was one of the first graduates of the State Institute of Theatrical Arts named after A. V. Lunacharsky (now – RUTM). He studied there in 1934–1938, surrounded by highly-qualified students, many of whom subsequently became the pride of Russian theater studies.

A. V. Pletniov entered the history of the theatrical culture of Kharkiv as a talented scientist-researcher, a well-known theater critic and teacher. He stood at the origins of theater studies in Kharkiv and for almost 30 years he headed the department of the History of the Theater (now – the Department of Theater Studies) of

the higher theater educational institution in the city. However, the value of his activity is much wider. The formation of the Kharkiv State Theater Institute is closely linked with the personality of A. V. Pletniov, since 1963 he was also connected with the theater department of the Kharkiv Institute of Arts named after I. P. Kotliarevsky, and in general – with the theatrical culture of our city. However, until this time his organizational-pedagogical, scientific-research, and theatrical-critical heritage has not been properly investigated and objectively not covered.

The purpose of the research is to analyze the organizational, pedagogical, scientific, research and theatrical-critical activity of A. V. Pletniov, writing it into the socio-political and artistic context of time and, at the same time, into the history of theater studies of Ukraine.

A. V. Pletniov started his pedagogical activity in 1938 at the Kharkiv Theater School as a teacher of the history of the theater and the head of the educational department. With the beginning of the war, the school, which merged with the Kyiv State Theater Institute, was evacuated to the city Saratov, where A. Pletniov as a teacher worked until January 1942. From this time until the end of the war he was on the front in the field force. In 1945 he returned to the newly founded Kharkiv State Theater Institute and was immediately appointed Deputy Director of Educational and Scientific Work and a senior lecturer at the Department of History of the Theater. Together with the director of the institute Z. Smoktiy, A. Pletniov was making considerable efforts to organize the educational process in the time of economic trouble, lack of staff with the corresponding education, and provided basic conditions of work and education in the newly created higher education. Existing and new departments were supplemented and opened, the prominent artists from Kharkiv theaters and leading scientists from other universities were invited to work. Among them: D. Antonovych, O. Serdiuk, M. Krushelnytsky, O. Kramov, L. Dubovyk, V. Chystiakova and others.

The peculiarity of the organization of research and methodological work was its focus on providing educational process. Several comprehensive topics on the methodology of actor education, stage language teaching, encyclopedic dictionary of theatrical terms, and a study on the history of theater development in Kharkiv were planned. It was at that time that several dissertations were planned, including A. Pletniov's "Kharkiv Theater of the Second Quarter of the 19th Century", which he successfully presented in 1952 in his alma mater – State Institute of Theater Art after A. V. Lunacharsky, and he was awarded a degree Doctor of Arts. In 1960, the

completed dissertation study was published in the form of a monograph titled “At the Origins of the Kharkiv Theater”, which until now has not lost its relevance and is actively used in the educational process.

In 1947, while being the Deputy Director of the Institute, A. Pletniov also headed the Department of Theater History. It was with him as the head of the department, the actual renewal of the department as a theatrical research center and methodological center began, it largely determined the main directions of its activities for the future. Under the direction of A. V. Pletniov, the department trained a lot of talented theatrical scholars who successfully worked and work as teachers of higher educational institutions, heads of literary units of creative groups, heads of leading theaters, heads of cultural management, members of mass media staff, well-known theatrical critics. A. Pletniov headed the department for almost 30 years – until 1976 (with a brief break in 1961–1962), giving a significant impetus to the development of theater studies in Kharkiv, in particular, theatrical criticism. He himself was actively involved in the illumination of the theatrical process in Kharkiv, leaving after himself dozens of highly professional reviews, articles, notes, sometimes controversial, bearing the imprint of time. The article emphasizes that A. Pletniov was one of the most skilled and highly educated teachers. He taught a whole range of theater studies disciplines: the history of Russian theater, the history of foreign theater, the theory of drama, theatrical criticism.

Until the last years of his life, A. Pletniov conducted active scientific research, methodological, theatrical-critical and public activity. In 1968–1972, he was the Vice-Rector of the Kharkiv State Institute of Arts named after I. P. Kotliarevsky for the scientific work and theatrical department. In 1975, he finished a doctoral dissertation “From the History of the Establishment of the Soviet Theater in Ukraine”, in which he for the first time thoroughly recreated the extremely complex and multifaceted theatric life of Kharkov in the October decade (1917–1927) in the socio-cultural context, but he did not have time to defend this study. Nowadays this scientific work is striking by its multidimensional and enormous amount of material.

Conclusions. As a result of the research was established that with A. Pletniov personality as a well-known teacher, a scientist and theater critic, one of the leaders of the Kharkiv Theater Institute (1945–1953), later the Kharkiv Institute of Arts named after I. P. Kotliarevsky, more than thirty years of theater education in Kharkiv were connected. Particularly remarkable the role of A. Pletniov was

in the development of theater studies and theater education in such a significant theatrical center as Kharkiv, where he nearly thirty years was heading the specialized department of the history of theater (now the department of theater studies). It was under his leadership that a methodology for preparing theatrical scholars of a broad profile was formed, based on a high level of general culture and education of future specialists, on the possession of a wide spectrum of theatrical research tools.

Despite some contradictions inherent in A. Pletniov's scientific and theatrical-critical activity and reflected in his heritage, that was typical for most scholars of the humanitarian sphere of the 1930–1970s, he remains one of the decisive figures in the development of theater education and theater researches in Kharkiv.

All the above motivates for a further, more profound study of the scientific-pedagogical and theatrical-critical activity of A. Pletniov and, more broadly, the development of theater studies in Kharkiv.

Key words: A. V. Pletniov, theater studies, theater education, pedagogical, scientific research, theatrical-critical activity, Kharkiv theatrical institute.

Постановка проблеми. Серед нагальних проблем українського театрознавства чи не найважливішою є необхідність створення історії самої науки про театр. На цьому шляху вже зроблено чимало. Насамперед, виділимо узагальнюючі праці: енциклопедичну статтю Р. Пилипчука «Театрознавство» [28], статтю Ю. Костюка «Український театр» у колективній монографії «История театроведения народов СССР. 1917–1941» [19], вступну редакційну статтю до 237 тому «Записок Наукового товариства імені Шевченка» [7], статтю О. Красильникової «Деякі аспекти дослідження українського театрознавства і театральної критики (від витоків до рубежу XIX–XX століть)» [20], а також низку окремих статей з характеристикою науково-критичної діяльності найвидатніших українських театрознавців: І. Франка, Д. Антоновича, О. Кисіля, П. Руліна, Я. Мамонтова, Г. Лужницького та ін. Особливо важливою в цьому сенсі видається праця доктора мистецтвознавства, професора О. Клековкіна «Історіографія театру: Напрями. Школи. Методи. Постаті» [15], у якій вперше в українсько-

му театрознавстві зроблено спробу, як зазначає сам автор, «систематизованого викладу історії науки про театр та її методи, про внесок окремих наукових шкіл і постатей» [15: 6]. Однак і ця надважлива праця, обмежена викладом наукових біографій українських театрознавців в основному кінця XIX – початку XX ст. (виняток становить постать Р. Пилипчука), не вичерпує проблеми. За межами сучасних досліджень залишається діяльність ряду науковців, які працювали у складні 1940–1970 рр. і роботи яких, відповідно до тодішньої політичної доктрини, у більшості своїй були позначені певною тенденційністю та заідеологізованістю. До складних, суперечливих постатей належить і відомий харківський театрознавець А. Плетньов.

А. В. Плетньов увійшов в історію театральної культури Харкова як талановитий науковець-дослідник, знаний театральний критик і педагог. Він стояв біля витоків театрознавчої освіти в Харкові і протягом майже 30 років очолював кафедру історії театру (нині – кафедра театрознавства) театрального вишу міста. Однак значення його діяльності значно ширше. З особистістю А. В. Плетньова тісно пов'язане становлення Харківського державного театального інституту, з 1963 р. – театального факультету Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського, і, в цілому – театальної культури нашого міста. Проте до цього часу його організаційно-педагогічна, науково-дослідна і театально-критична спадщина належно не досліджені та об'єктивно не висвітлені. Його ім'я не згадується в академічних виданнях («Український драматичний театр: Нариси історії в двох томах. Т. 1. Дожовтневий період» [42], у тритомній «Історії українського театру» [13]), жодному енциклопедичному виданні; немає про нього й окремих статей. Винятками є лише згадки про його діяльність у статтях Г. Ботунової – А. Горбенка [4], Н. Логвинової [22], [23], Г. Ботунової [3], [5]; енциклопедична довідка Я. Партоли [26] та рецензія О. Б. Скибневського на книжку А. Плетньова «У истоков Харьковского театра» – «Интересная книга» [41].

Мета дослідження – проаналізувати організаційно-педагогічну, науково-дослідницьку і театально-критичну діяльність А. В. Плетньова, вписавши її в суспільно-політичний і мистецький контекст часу та, водночас, в історію театрознавства України.

Виклад основного матеріалу. У лютому 2018 р. виповнилося 110 років від дня народження А. В. Плетньова – відомого театрознавця, кандидата мистецтвознавства, професора. Цей рік також магічним чином пов’язаний з рядом інших важливих подій у житті науковця – минуло 80 років з часу закінчення ним Державного інституту театрального мистецтва імені А. В. Луначарського, більш відомого як ГІТІС (нині – РУТМ), та від початку його педагогічної діяльності у Харківському театральному училищі, і (у квітні) – 40 років з дня його смерті. Зважаючи на вкрай обмежену інформацію про А. В. Плетньова, наведемо деякі маловідомі біографічні дані театрознавця та стисло охарактеризуємо період його професійного становлення.

Аркадій Васильович Плетньов народився 1 лютого 1908 р. в м. Короча Курської губернії (нині – Белгородська), у родині фельдшера. До 1925 р., тобто до закінчення семилітньої школи, перебував, як він пише у своїй автобіографії, на утриманні батьків [1]. 1925 р. приїхав, очевидно, до Москви, оскільки у 1925–1929 рр. був керівником художньої самодіяльності фабрично-заводських клубів у районах Московської області. Декілька років А. Плетньов працював рахівником на різних підприємствах Москви, як сам пояснює, щоб накопичити якусь матеріальну базу для навчання, оскільки батьки не мали змоги фінансово його підтримувати [1].

1930 р. А. Плетньов вступає на вечірнє відділення Московського геологорозвідувального інституту й від 1932 р. уже працює завідувачем редакції журналу «Проблеми радянської геології», що свідчить про його неабиякі журналістські здібності. Однак 1934 р. різко змінює вектор свого життя і вступає на денну форму навчання театрознавчого факультету Московського державного інституту театрального мистецтва імені А. В. Луначарського, куди його вабила «давня любов до театрального мистецтва» [1].

Для А. Плетньова розпочинається новий, дуже цікавий і змістовний етап життя. Втім, майбутній науковець не залишив нам ні спогадів, ні розлогих біографій, звідки можна було б дізнатися про роки його навчання у виші, про однокурсників і педагогів. Однак якщо взяти до уваги, що театрознавчий факультет ДІТМ імені А. В. Луна-

чарського відкрився 1931 р., то стане зрозуміло, що А. Плетньов був одним із перших його випускників.

Нам не вдалося документально встановити прізвища однокурсників, співучнів А. Плетньова, проте відомо, що в 1930 роки тут навчалися знамениті в майбутньому театрознавці Б. Алперс, Б. Асєєв, Г. Гоян, Є. Холодов, Ю. Дмитрієв і багато інших; режисери Г. Товстоногов, А. Гончаров, Б. Покровський – імена, що говорять самі за себе. Серед викладачів, що працювали в цей період на театрознавчому факультеті – О. Дживелегов, С. Дурилін, А. Ефрос, М. Тарабукін, дещо пізніше – його перші випускники Б. Алперс і Б. Асєєв. Якщо до цього додати відомих викладачів інших кафедр – режисури, акторської майстерності – В. Сахновського, О. Попова, О. Дикого, Ю. Завадського, Л. Леонідова, М. Горчакова, А. Лобанова, М. Тарханова, М. Астангова, С. Бірман, то стане зрозуміло, в оточенні яких високоталановитих творчих людей формувався театрознавчий таланти А. Плетньова, вироблялися високі критерії його оцінок того чи іншого мистецького явища. Становленню молодого театрознавця, звісно, сприяло й тогочасне бурхливе театральне-мистецьке життя столиці, особливо перегляд вистав і репетицій у таких різних за своєю естетикою театрах, як МХАТ, Театр імені Вс. Мейерхольда, Камерний театр, Театр Революції, Театр імені Є. Вахтангова та інші, творчі зустрічі й диспути за участю їх керівників і провідних критиків Москви. Досить точно головний принцип московської театрознавчої школи, яка в 1930 роки ще тільки формувалася, визначила випускниця ДІТМ імені А. В. Луначарського початку 1940-х, відомий театрознавець Т. Бачеліс. Вона підкреслює, що при всій відмінності яскравих індивідуальностей тогочасної професури їх об'єднувало «нечто, что можно было назвать “московской школой”. Сутью её было приобщение к культуре, а не преподавание как таковое, в школьном, дрессирующем смысле этого слова [курсив Г. Б.]» [2: 284].

На наш погляд, А. Плетньов протягом усього життя також дотримувався цього основоположного принципу. Сам був високоосвіченою людиною, що дозволило йому згодом викладати цілий спектр дисциплін з історії і теорії театру: історію російського, західноєвропейського театру, теорію драми, театральну критику. Отже, родом

з невеличкого містечка, А. Плетньов, однак, не загубився в столиці у середовищі своїх талановитих співучнів, серед яких було багато москвичів. Він добре вчився і 1938 р. закінчив з відзнакою повний курс театрознавчого факультету ДІТМ імені А. В. Луначарського за спеціальністю «Історія і теорія театру».

У Харківському театральному училищі, куди він приїхав за розподілом Всесоюзного Комітету у справах мистецтв, молодий спеціаліст, *на той час чи не єдиний дипломований театрознавець у Харкові*, відразу привернув увагу керівництва закладу. Його призначають не тільки викладачем історії театру, але й завідувачем навчальної частини, помічником директора, на якому лежить відповідальність за організацію всього навчального процесу. Очевидно, керівництво училища розраховувало на те, що випускник найшанованішого на той час вищого навчального театального закладу країни на цій відповідальній посаді використає певною мірою набутий там досвід.

Підкреслимо, що Харківське театральне училище також виникло не на порожньому місці. Воно успадкувало досвід, методики і, значною мірою, педагогічний склад розформованих 1934 р. Музично-драматичного інституту та Музично-театрального технікуму. В училищі працювали переважно березильці: Л. Дубовик, К. Діхтяренко, Р. Черкашин, В. Скляренко, Б. Дробинський, І. Мар'яненко, М. Крушельницький, Д. Власюк, Т. Ольховський, які перенесли сюди і березильські традиції. Дещо пізніше до них приєдналися О. Глаголін-Гусев, І. Юхименко та інші. Директором театального училища спочатку був вірний учень і сподвижник Л. Курбаса М. Верхацький, а згодом – М. Новіков. Серед найбільш відомих випускників училища – народний артист СРСР, лауреат Державної премії СРСР Є. Бондаренко, народна артистка Росії Т. Карпова, заслужені артисти України Н. Герасимова, І. Костюченко, Д. Пономаренко, відомий режисер і педагог П. Резніков. Отже, молодий випускник ДІТМ А. Плетньов потрапив у середовище надзвичайно талановитих людей з дещо іншою школою і світоглядом, у яких було чому повчитися.

Та життя, як завжди, внесло свої корективи: 1941 р., з початком війни, театральне училище припиняє своє існування, злившись з евакуйованим до Харкова Київським державним театральним інститу-

том. У жовтні 1941 р. об'єднаний навчальний заклад було евакуйовано до м. Саратова. І саме А. Плетньов став чи не єдиним представником педагогічного складу колишнього Харківського театрального училища (відомості про інших не вдалося знайти), якому було доручено «за завданням Уряду» евакуацію інституту до Саратова [1]. А далі, як згадує сам Аркадій Васильович, від січня 1942 р. і «до останнього дня війни» він перебував на фронті в діючій армії, був тяжко поранений, нагороджений бойовими медалями та орденом «Красной звезды». Демобілізувавшись у званні капітана, А. Плетньов у жовтні 1945-го повертається до щойно заснованого Харківського державного театрального інституту, і його відразу призначають заступником директора з навчальної і наукової роботи та старшим викладачем кафедри історії театру.

Повоєнні 1945–1953 рр., на які припадає становлення новоствореного вишу, чи не найважчі в його історії. На плечі А. Плетньова, як заступника директора, лягає величезна відповідальність за організацію науково-методичного та кадрового забезпечення навчального процесу, його матеріальної бази. Зважаючи на економічну скруту, відсутність елементарних умов для праці та навчання, а також на ідеологічний тиск, що посилювався у другій половині 1940 років, це було нелегке завдання. Давалися взнаки і брак власного досвіду, часом різні погляди на методологію критичної і науково-педагогічної діяльності... Та попри все, за короткий час А. Плетньову разом з директором З. Смоктьєм (від грудня 1946 до вересня 1948 р. А. Плетньов сам очолював ВНЗ) удалося доукомплектувати існуючі кафедри й відкрити нові, створити, як свідчить Т. Ольховський, «колектив видатних викладачів» [25: 64], серед яких були такі високоталановиті митці, як І. Мар'яненко, Д. Антонович, О. Сердюк, М. Крушельницький, Є. Бондаренко, О. Крамов, Л. Дубовик, В. Чистякова, Р. Черкашин. За відсутності кадрів з театрознавчою освітою до роботи на кафедрі історії театру були залучені провідні викладачі з інших вузів, в основному, з Харківського державного університету (нині – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна): кандидати філологічних наук, доценти О. Розенберг (зав. кафедри історії театру і літератури в 1945–1947 рр.), М. Самарін, І. Каганов, М. Зубарев, С. Браславський та ін.

Поступова стабілізація життя новоствореного творчого вишу відбувалася на тлі нового витка тиску тоталітарної системи. Саме у 1946–1949 рр. одна за одною виходять постанови ЦК ВКП(б), ЦК ВКП(б)У з ідеологічних питань, якими розпочинається безпрецедентний наступ на творчу та наукову інтелігенцію. По всій країні влада організовує всілякі кампанії боротьби з проявами формалізму, космополітизму, низькопоклонства перед Заходом тощо. В Україні боротьба з проявами різних «-ізмів» проходила з особливим розмахом і додаванням ще одного, чи не найстрашнішого, звинувачення – в «рецидивах буржуазного націоналізму». Не обійшло це випробування і Харківський театральний інститут. Незважаючи на обговорення в колективі всіх найважливіших постанов партії, винесення резолюцій з їх виконання, у грудні 1946 р. виходить стаття відомих філологів і театральних критиків Л. Жаданова (Л. Лівшиця) та Б. Мілявського з красномовною назвою «Про недоліки ідеологічної роботи у Харківському театральному інституті» [12], у якій у не виправдано різкій формі нищівній критиці піддається по суті вся навчально-наукова робота, рівень і методика викладання ряду предметів, в основному теоретичних: театральної критики, історії української літератури, історії українського театру та ін. Навіть у першому номері студентського рукописного журналу «Наше мистецтво» були знайдені не більше не менше, як «націоналістичні помилки» та «буржуазно-націоналістична концепція». Складається враження, що стаття була кимось замовлена або «підказана», і вістря її було спрямовано, насамперед, проти А. Плетньова, який, як заступник директора, в першу чергу відповідав за цю ділянку роботи. Слід визнати, що деякі критичні зауваження були слухними, але ж якби вони не були подані крізь призму такої запрограмованої ідеологічної непримиренності! Чого варті вимоги до партійної організації більш активно впливати на стан і якість навчального процесу, втручатися безпосередньо в роботу кафедр, керівництва інституту, розгорнути критику і самокритику. Насправді все було якраз навпаки. Багатолітній декан факультету Т. Ольховський, згадуючи ці роки, писав: «В інституті, як і скрізь у марксистській науці, процвітав талмудизм <...>. Кафедра марксизму-ленінізму іноді грубо втручалася навіть у деякі деталі навчального процесу

з майстерності актора» [25: 66–67]. Уточнимо, що саме завідувач цієї кафедри М. Добрускін і був секретарем партійної організації інституту. «Неблагополучний стан ідеологічної роботи в Харківському державному театральному інституті повинен невідкладно привернути увагу Кагановичського райкому і відділу пропаганди й агітації Харківського міського КП(б)У» [12], – закликають автори статті, розуміючи, напевно, якими, зважаючи на той час, могли бути наслідки такої постановки питання.

Урешті-решт, внаслідок боротьби з різними «ізмами», «проробок» і «перевиховань», які тривали протягом 1946–1949 рр., молодий вуз втратив декількох високопрофесійних викладачів: О. Розенберга, В. Морського, С. Ходкевича, А. Старця, М. Самаріна – всі з кафедри історії театру. На жаль, негативні тенденції тих років позначилися і на долі А. Плетньова. Давно в театральних і літературних колах ширилися чутки, що А. Плетньов якимось причетний до ув'язнення відомого літературознавця і театального критика Л. Лівшиця. Завдяки дослідженням театрознавця Ю. Коваленко (Щукіної), наразі це підтверджено документально [18]. Виявилось, що А. Плетньов під час боротьби з «безродними космополітами», як один із членів експертної комісії, призначеної органами державної безпеки по Харківській області, разом з науковцями з інших харківських вузів, справді підписав експертний висновок, який, очевидно, став одним із «доказів» звинувачення і, зрештою, призвів до ув'язнення Л. Лівшиця. Ми не поділяємо занадто емоційних і однозначних висновків Ю. Коваленко (Щукіної), що А. Плетньов, підписуючи цей експертний висновок, керувався «мотивом особистої помсти» [18] – це лише припущення, як і те, що він при цьому «використав тактику, до якої не звик фронтовик Лівшиць – замість штикової атаки застосував перо доносчика» [18]. Як уже зазначалося, А. Плетньов і сам був фронтовиком, мав важкі поранення і нагороди. І це, все ж таки, був не «донос» з ініціативи А. Плетньова, а участь у призначеній державними органами безпеки комісії. Інше питання: чи хоча б спробував А. Плетньов, керуючись високими моральними критеріями і людяністю, відмовитися від цього офіційного доручення, уникнути його, або підписав експертний висновок за власним переконанням, виконуючи і поділяючи рішення партії? Цього ми

вже, напевно, ніколи не дізнаємося. Так само, як і того, чи розумів він повною мірою, які наслідки може мати цей експертний висновок, і яку відповідальність на нього накладає поставлений підпис.

Вчинок А. Плетньова важко і навіть неможливо виправдати. Проте, на наш погляд, подібні ситуації, зважаючи на ті страшні часи, коли влада свідомо зіштовхувала людей, сіяла ворожнечу між ними, вимагають виваженого ставлення, ретельного вивчення всіх обставин і, головне, об'єктивного, неупередженого, контекстуального висвітлення.

Однак життя продовжувалося... У кінці 1940-х – на початку 1950-х рр. поступово налагоджується науково-дослідна і методична робота. Особливістю її організації стала спрямованість на забезпечення навчального процесу. Було ухвалено плани роботи за кількома комплексними темами з методики виховання актора, викладання сценічної мови, розпочато підготовку до видання енциклопедичного словника театральних термінів та дослідження історії розвитку театру в Харкові. Саме тоді було заплановано і декілька дисертацій, у тому числі й А. Плетньова – «Харківський театр другої чверті XIX ст.», яку він успішно захистив 1952 р. у своїй alma mater – ДІТМ імені А. В. Луначарського, і йому було присвоєно науковий ступінь кандидата мистецтвознавства. Офіційними опонентами на захисті дисертації були знані театрознавці – доктор мистецтвознавства Ю. Дмитрієв і кандидат мистецтвознавства Т. Динник.

Треба віддати належне А. Плетньову, який одним із перших на той час звернув увагу на недостатню дослідженість саме провінційного театру в Російській імперії, до складу якої входила тоді й Україна. Проаналізувавши праці В. Всеволодського-Гернгросса [8], С. Данилова [9] та деяких інших авторів, які, на його думку, як за обсягом, так і за трактуванням недооцінювали провінційний театр, А. Плетньов наголосив на необхідності переглянути застарілі погляди на історію російського театру як «історію театрів Москви і Петербурга» [33: 3], а на провінційний театр – як на їх «придаток» і «рабську копію» [33: 6] та запропонував надалі розглядати їх розвиток в органічній єдності.

На прикладі Харківського театру в пору його розквіту – у другій чверті XIX ст. – А. Плетньов охарактеризував соціально-політичні умови розвитку провінційного театру, стан його репертуару, виконав-

ського мистецтва, цензури і театральних приміщень, його глядацьку аудиторію. Наскільки детально і глибоко – важко визначити, оскільки в Харкові тексту самої дисертації нам не вдалося знайти. Загалом правильно оцінюючи становище та рівень провінційного театру з його еклектичним репертуаром, залежністю від каси, відсутністю професійно підготовлених акторів тощо, науковець відзначив і цілу низку прогресивних тенденцій, які притаманні були провінційному театру, зокрема, харківському. Серед них – відносна свобода у виборі репертуару у зв'язку з віддаленістю від «двора» і меншим впливом правлячих кіл, поступове ствердження реалістичної манери гри, внаслідок чого, на думку А. Плетньова, «поява саме в провінційному театрі корифея і творця реалістичної школи російського театру М. С. Щепкіна та його талановитого продовжувача К. Т. Соленика не може вважатися випадковістю, а навпаки – глибокою закономірністю» [33: 28]. Останнє зумовило те, що в цей час «провінційний театр виявився постачальником реалістичних акторів для імператорських театрів» [33: 29] і таким чином сприяв їх поступовій еволюції на шляху до реалізму. Звісно, зважаючи на те, що дисертація була написана в кінці 1940-х – на початку 1950-х років, тобто в останній період сталінського тоталітарного режиму, вона відзначається відповідними риторикою і лексикою, властивими тій добі, посиланнями на праці В. Леніна, Й. Сталіна, Г. Плеханова та ін. Такими були реалії тодішнього життя.

У 1960 р. допрацьоване А. Плетньовим дисертаційне дослідження було видано у вигляді монографії під назвою «У истоков харьковского театра» [32], яка й донині не втратила своєї актуальності. Слід підкреслити, що доопрацювання носило далеко не формальний характер. Автор значно розширив хронологічні межі своєї праці: 1780-ті – 1861 рр. Він також удосконалив структуру роботи, зробивши її, на наш погляд, більш логічною та підпорядкувавши її, передусім, розкриттю еволюції професіонального харківського театру через вивчення особливостей творчої діяльності театральних труп Т. Константинова, Й. Калиновського, І. Штейна, Л. Млотковського – відмінностей у формуванні репертуару, рівня і стилістики акторського мистецтва, організації вистав тощо.

Звісно, ми не можемо стверджувати, що автор зовсім позбувся в цій роботі ідеологічних кліше. Меншою мірою, але він усе ще оцінює історію театру з класових позицій, послуговуючись панівною тоді марксистсько-ленінською методологією. Однак на тексті монографії все ж позначилися ті зміни, що відбувалися в суспільстві в кінці 1950-х – на початку 1960-х рр. й увійшли в історію під назвою «хрущовська відлига». Якщо в дисертаційному дослідженні А. Плетньов розглядав харківський театр виключно як частину провінційного театру Росії, а М. Щепкіна – як корифея і творця реалістичної школи російського театру, то вже в анотації до монографії він підкреслював, що ця робота є «одним із перших досліджень розвитку театрів на Україні» [32: 2], а в попередньому слові він однозначно стверджував: «Роль Харкова в становленні і розвитку українського професіонального театру важко переоцінити. Адже саме харківська трупа в період її тимчасового перебування в Полтаві вперше поставила на сцені п'єсу українського драматурга І. П. Котляревського “Наталка-Полтавка”, що і стало початком існування українського професіонального театру» [32: 4]. Одночасно дослідник справедливо підкреслював, що «харківська трупа 20–30-х років XIX ст. була змішаною російсько-українською трупною, в якій формувалося українське професіональне театральне мистецтво», а харківських акторів М. Щепкіна, К. Соленика, Л. Млотковську, І. Дрейсіга назвав «першими великими професіональними акторами українського театру, які втілили на сцені цілу галерею образів української драматургії XIX ст.» [32: 6].

Підкреслимо, що ці висновки А. Плетньов зробив у час, коли питання про початок українського професіонального театру ще не було усталеним і дискутувалося. Відомий театрознавець, академік Національної академії мистецтв України, професор Р. Пилипчук у своїй концептуальній енциклопедичній статті «Марко Кропивницький і питання про початок українського професіонального театру» серед тих, хто в пореволюційні часи дотримувався думки про його заснування у 1819 р., поряд з іменами найвидатніших науковців – М. Возняка, Д. Антоновича, О. Кисіля, П. Руліна, С. Дуриліна, згадує і А. Плетньова [27: 193]. Остаточну думку про початок українського професіонального театру в Полтаві 1819 р. було утверджено в першому

томі академічного видання «Український драматичний театр» (1967): «На Україні виникає своєрідне явище – російсько-українські трупи. <...> Більшість вистав виконувалася російською мовою, але, починаючи з першої постановки “Наталки-Полтавки” та “Москаля-чарівника”, в тогочасних трупах іде безупинний розвиток українського національного професіонального мистецтва, у чому знайшов свій яскравий вияв загальний процес формування нації» [42: 64].

Монографію А. Плетньова суттєво збагачують ретельно укладені репертуарні списки провідних акторів харківського театру К. Соленика, М. Рибаківа, Л. Млотковської, систематизовані за жанровими драматургічними ознаками, що розширює наші уявлення як про тогочасний репертуар, так і про творчий діапазон цих виконавців. Особлива цінність додатків полягає в тому, що вони в основному, хоч і не в повному обсязі, були укладені автором за афішами 1834–1841 рр., що зберігаються в Харківському обласному архіві, і мають, таким чином, документальний характер.

Сьогодні, коли ми маємо опубліковану збірку статей Миколи Черняєва «Из харьковской театральной старины» (ініціатор видання і науковий редактор Р. Я. Пилипчук, укладач, автор вступної статті і приміток Ю. Ю. Полякова) [43], можна почути про певну вторинність дослідження А. Плетньова. На наш погляд, це не зовсім об’єктивно. Попри безперечну цінність статей М. Черняєва, насичених величезним фактологічним матеріалом, рідкісними театральними документами і свідченнями сучасників, масивом важливих деталей і подробиць з тогочасного театрального життя, вони, як слушно зазначила доктор мистецтвознавства, професор Г. Веселовська, зібрані разом, «утворюють хроніку театральних подій міста Харкова...» [6: 324]. Цілком зрозуміло, що праці М. Черняєва, як представника «доакадемічного театрознавства» [15: 10], згодом стали гарною джерельною базою для багатьох дослідників. Однак у подальшому цей період розвитку театру вимагав певного переосмислення і системного висвітлення, прискіпливого мистецтвознавчого аналізу, насамперед, естетичних закономірностей розвитку театру, трансформацій його стильових особливостей.

Монографія А. Плетньова «У истоков харьковского театра» якраз і стала таким комплексним, системним дослідженням, що, як

і будь-яка наукова праця, спирається на результати роботи своїх попередників, у тому числі Г. Квітки-Основ'яненка, М. Черняєва, О. Клінчина, спогади сучасників, архівні матеріали, рецензії, статті з місцевої преси і т. ін. Відчуття вторинності здебільшого виникає через посилання на ряд тих самих джерел, що і в попередників. Інша справа, наскільки повно А. Плетньов використав наявні названі й неназвані праці. Ще у 1961 р. відомий режисер і педагог, професор О. Скибневський у рецензії на цю книжку А. Плетньова, загалом позитивно оцінюючи працю колеги, звернув увагу на певну «побіжність» у викладі матеріалу [41]. На наш погляд, А. Плетньову варто було більше посилатися, насамперед, на першоджерела, а також на праці М. Черняєва, О. Клінчина (йдеться про його монографії про М. Рибаківа [16] і Л. Млотковську [17]), М. Дібровенка – «Іван Дрейсіг» [10], «Карпо Соленик. Життя і діяльність» [11], О. Кисіля – «Український актор Карпо Соленик» [14] та ін. Від цього його робота тільки б виграла. Однак, врешті-решт, це справа дослідника. У будь-якому разі, монографія А. Плетньова була видана в той час (1960), коли статті М. Черняєва, розпорошені по сторінках газети «Южный край» 1880–1890 років, були важкодоступними, а отже, відтоді й до сьогодні – ось уже майже 60 років – вона активно використовується в навчальному процесі, допомагаючи студентам досягнути еволюцію розвитку театру на теренах України кінця XVIII – першої половини XIX ст.

У 1947 р., перебуваючи на посаді заступника директора театального інституту, А. Плетньов очолив ще й кафедру історії театру. Саме з цього часу почалося справжнє оновлення кафедри як театрознавчого наукового осередку і методологічного центру, оскільки завідувач багато в чому визначав головні напрямки її діяльності. Це, зокрема, координація роботи з профільними кафедрами мистецьких вузів країни, насамперед Київського державного інституту театального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого і ДІТМ імені А. В. Луначарського, проведення щорічних наукових конференцій, організація студентського наукового товариства, цілеспрямоване намагання організувати власне фахове видання «Наукові записки Харківського театального інституту», студентського науково-художнього журналу «Наше мистецтво» та ін.

Під керівництвом А. В. Плетньова кафедра виховала багато талановитих театрознавців, що з успіхом працювали і працюють викладачами вищих навчальних закладів, завідувачами літературних частин творчих колективів, керівниками провідних театрів, органів управління культурою, працівниками преси, стали відомими театральними критиками. Серед них – доктор мистецтвознавства, професор В. Айзенштадт, кандидат мистецтвознавства, заслужений діяч мистецтв Росії Б. Поюровський, заслужений діяч мистецтв Росії, завідувач літературної частини Московського театру ім. В. Маяковського В. Дубровський, лауреати премії Національної Спілки театральних діячів України в галузі театрознавства, заслужений діяч мистецтв України, кандидат мистецтвознавства, професор А. Горбенко, Л. Попова, професор Н. Логвинова та ін. По суті, більшість викладачів кафедри в минулому і тепер є або учнями безпосередньо А. Плетньова, або учнями його учнів.

Якщо говорити про педагогічні принципи А. Плетньова, методику його викладання, то слід підкреслити, що це був один із найбільш кваліфікованих і високоосвічених викладачів. На заняття приходив дуже зібраним і підготовленим. Його лекції завжди були змістовні й цікаві. Особливо ми, студенти, любили семінари з театральної критики, де під керівництвом педагога обговорювали вистави харківських театрів, найбільш показові публікації у всесоюзному журналі «Театр» – проблемні статті, рецензії, творчі портрети. А. Плетньов найбільше цінував вміння самостійно мислити, робити точні висновки, бачити виставу в цілому і, водночас, кожную її деталь. Він привчав нас уміти дискутувати, бути переконливими і з повагою ставитися до думки опонента. Його багатолітня колега, професор Н. Р. Логвинова писала: «Аркадій Васильович жив яскраво, сприймав усе гостро, небайдуже, особливо, коли бачив талановитого студента. Він багато працював зі всіма студентами, але з тими, в кому він відчував іскру таланту в їх творчості, працював індивідуально, детально обговорюючи їх курсові роботи. <...> Його приваблювала в студенті оригінальна думка про виставу або автора, вміння філософськи підходити до аналізу п'єси, чітко визначати її проблеми і в цілому концепцію» [24]. А. В. Плетньов робив усе від нього залежне, щоб виховати висококваліфікова-

них театрознавців. Великого значення надавав практиці в редакціях газет, на радіо, на телебаченні, в літературних частинах театрів. Всіляко сприяв поїздкам студентів на вистави до столичних театрів. Найбільш пам'ятною для нас, студентів III і IV театрознавчих курсів у 1970 роках, виявилася творча десятиденна поїздка до Ленінграду (нині – Санкт-Петербург) і Москви під керівництвом А. Плетньова, де, крім вистав провідних театральних колективів, на нас чекали незабутні зустрічі з видатними митцями країни – О. Єфремовим, А. Гончаровим, Ю. Любимовим та ін. Побували ми і в ДІТМ імені А. В. Луначарського на заняттях з театральної критики у самого П. Маркова.

А. Плетньов очолював кафедру майже 30 років – до 1976 р. (з невеликою перервою у 1961–1962), давши значний поштовх розвитку в Харкові театрознавства та театральної критики. Він сам активно займався висвітленням театального процесу в нашому місті, залишивши десятки високопрофесійних рецензій, статей, заміток, часом дискусійних, що несуть на собі відбиток часу.

Нам не вдалося поки що знайти всі статті А. Плетньова, але й ті, що збереглися, свідчать про широкий жанрово-тематичний діапазон його театально-критичної діяльності. Найчастіше він звертався до такого жанру, як проблемна стаття, стаття-огляд з приводу закінчення театального сезону. Проте будь-яка рецензія А. Плетньова, зрештою, не зводилася до локальної оцінки тієї чи іншої вистави, а переростала в серйозну розмову про стан репертуару театру, режисури, акторського мистецтва тощо. Статті А. Плетньова переважно критичні, але сповнені доброзичливості та глибокої поваги до творців вистави, театрів, їх традицій. Найчастіше його хвилює одноманітність репертуару, відсутність яскравих, значних досягнень. «Дрібнотем'я, відсутність у виставі великих думок і глибоких роздумів, – вважає він, – гальмують творче зростання театру» [40]. На його думку, «переважну більшість вистав об'єднує одна спільна риса – відсутність оригінальних рішень, свіжих фарб» [38]. У той час як «кожен спектакль має бути відкриттям, кожна п'єса повинна звучати на сцені як уперше поставлена, а не бути повторенням уже відомих, хай і високих зразків» [38].

Велику увагу А. Плетньов приділяє рівню й культурі акторського мистецтва, стилю акторської гри. «Стриманість, проникливість гри

свідчать про гарний смак актора і точне розуміння цього персонажу в загальному ансамблі», – вважає він [29]. Не сприймаючи відверто побутового стилю гри, А. Плетньов одночасно застерігає від так званого «сучасного стилю», який часто призводить до безбарвності, одноманітності, особливо для тих акторів, які недостатньо володіють методом глибокого внутрішнього перевтілення. З цього приводу розгорнулася цікава дискусія між досвідченим театрознавцем А. Плетньовим і молодим режисером театру імені О. С. Пушкіна С. Лерманом, яка й сьогодні може бути прикладом взаємин критики й театру [21; 36].

Ще одна проблема, яка завжди залишається у центрі уваги театральних критиків А. Плетньова, – втілення класики на сучасному етапі. Аналізуючи виставу «Маруся Богуславка» М. Старицького в театрі імені Т. Г. Шевченка, критик підкреслює, що, попри задіяний провідний акторський склад, вистава не вдалася: «Її недоліки полягають у тому, що вона поставлена по-старому, в ній нема пошуків того, що може задовольнити вимоги сьогодення» [35]. Він стверджує, що «музейна реставрація традиційних прийомів постановки класики» (постановник – народний артист СРСР О. Сердюк) негативно позначається, насамперед, на творчій молоді, яка «прагне іти своїм шляхом, прокладати нові стежки в мистецтві» [35]. Розвиваючи цю тему в іншій статті, він пише: «Проблема сценічного прочитання класики, як відомо, все ще залишається гострою. <...> Однак загальні підходи до її розв'язання уже вироблені: театр не музей, щоб реставрувати давні форми. Але і “модернізація” п'єси до невпізнанності, позбавлення її первородності заради “новаторського” ефекту також протипоказані» [39]. На нашу думку, ця теза не втратила своєї актуальності і сьогодні.

У своїх статтях А. Плетньов неодноразово ставить питання про необхідність створення у Харкові молодіжного театру або хоч якоїсь «експериментальної майстерні, в якій різні майстри сцени могли б шукати нові форми, стилі, розв'язувати нові завдання» [34]. Думка про необхідність оновлення, експерименту пронизує майже кожен статтю критика. Аналізуючи театральне життя Харкова на сторінках республіканської газети «Радянська культура», А. Плетньов завершує свій огляд сумним висновком: «Будемо відверті до кінця і не побоїмося

сказати гірку правду: шукань нового, оригінального, свіжого – ось чого бракує багатьом нашим театрам» [40]. Через чотирнадцять років, публікуючи в цій же газеті (уже під назвою «Культура і життя») статтю-огляд «Театр індустріального міста», А. Плетньов знову підкреслює, що причина зниження глядацького інтересу до харківських театрів – у відсутності цікавого репертуару, а найголовніше – творчого експерименту, «без чого театр як живий організм не існує, не відчувається активності режисерської та акторської думки, що й приводить урешті-решт на вузьку колію ремісництва» [39].

Найчастіше А. Плетньов аналізує творче життя харківських театрів: імені Т. Г. Шевченка та ім. О. С. Пушкіна, але не обходить увагою і театри юного глядача, музичної комедії. У полі його зору творче життя Будинку актора, телевізійні вистави і навіть роботи самодіяльних драматичних колективів, зокрема, народного театру Харківського гарнізонного Будинку офіцерів. Остання його рецензія, одна з найкращих, що вийшла друком менш ніж за два тижні до його смерті – 11 квітня 1978 р., була присвячена прем'єрі в Театрі юного глядача – ексцентричній, іскрометній виставі «Одруження» за п'єсою М. Гоголя в постановці заслуженого діяча мистецтв України, талановитого А. Літка [31].

Традиції театральної критичної діяльності А. В. Плетньова згодом продовжили його учні: завідувачі відділами культури харківських газет Т. Бровко («Вечірній Харків») та З. Чирікова («Соціалістична Харківщина»), кандидат філологічних наук, доцент Н. Логвинова, лауреат муніципальної премії імені Г. Квітки-Основ'яненка Т. Кіктева, Л. Філіпенко, а пізніше – випускники та викладачі кафедри: заслужений діяч мистецтв України, лауреат премії СТД України імені І. П. Котляревського у галузі театрознавства доцент С. Васильєв, лауреати муніципальної премії в галузі театрознавства Є. Русабров, О. Аннічев, І. Лобанова, Ю. Коваленко, Ю. Полякова, лауреат премії імені Леся Курбаса Я. Партола та ін.

До останніх років життя А. Плетньов вів активну науково-дослідну, методичну, театральну-критичну і громадську діяльність. У 1968–1972 рр. був проректором Харківського державного інституту мистецтв імені І. П. Котляревського з наукової роботи і театральної

освіти. 1975 р. закінчив докторську дисертацію «З історії становлення радянського театру на Україні» (рукопис зберігається в музеї Харківського державного академічного українського драматичного театру імені Т. Г. Шевченка), у якій уперше ґрунтовно відтворив надзвичайно складне і багатогранне життя Харкова повоєнного десятиліття (1917–1927) в соціокультурному контексті міста. Коли сьогодні перечитуєш цю наукову працю, то, насамперед, вражає її багатоаспектність і величезний обсяг матеріалу. Серед колективів, творчу діяльність яких більшою чи меншою мірою висвітлює науковець – Перший Радянський театр (кер. Б. Глаголін), Героїчний театр (кер. Г. Авлов), Радянський театр імені Т. Шевченка (кер. І. Юхименко), театр Миколи Синельникова, Краснозаводський російський драматичний театр, районний Театр металістів, Теробмол імені Вс. Мейєрхольда, театр Пролеткульту, Український народний театр і, нарешті, найвідоміші театри, які багато в чому визначали шляхи розвитку театрального мистецтва в 1920 роки та не втрачають свого значення і донині – це театр «Березіль» і театр імені І. Франка. Сьогодні не завжди можна погодитися з окремими висновками, які робить А. В. Плетньов щодо їх діяльності: тенденції часу, безумовно, не могли не позначитися на дослідженні, адже учений завершував його в найбільш застійні 1970-ті, в так звану «брежнєвсько-сусловську епоху». Однак у цій роботі є дуже багато цікавого, цінного і першоджерельного. Це, насамперед, реконструкція творчої діяльності колективів, які розпалися з різних причин ще у двадцятих роках ХХ ст., зокрема, російський Перший Радянський театр під керівництвом Б. Глаголіна, російський Краснозаводський (кер. Р. Унгерн, згодом – В. Неллі-Влад) та ін. Ці театри й до цього часу недостатньо досліджені, і неопублікована робота А. Плетньова є чи не єдиним джерелом інформації про них.

Цікаво і в основному досить точно А. Плетньов аналізує діяльність і значення театру «Березіль». Звісно, від 1970 років курбасознавство зробило значний крок уперед завдяки зміні політичних реалій та появі праць відомих театрознавців Н. Кузязкіної, Н. Корнієнко, Г. Веселовської, Н. Єрмакової та багатьох інших. Однак для того часу науковець зробив багато: він реконструював цілу низку вистав київського і харківського періодів «Березолі», увів до наукового обігу

ряд теоретичних положень з праць Леся Курбаса, протоколів засідання Режлабу, опрацювавши для цього архівні матеріали інституту імені М. Рильського. Прихильник все ж таки реалістичного психологічного театру, А. Плетньов, часом сперечаючись з Курбасом, здебільшого зрештою виправдовує видатного митця і віддає саме йому пальму першості серед режисерів України, підкреслюючи, що його пошуки йшли у руслі пошуків Вс. Мейєрхольда, О. Таїрова, Є. Вахтангова та інших режисерів-новаторів.

Через погіршення стану здоров'я А. Плетньов захистити докторську дисертацію не встиг. Не вийшла друком і, власне, загубилася в нетрах неіснуючого вже видавництва «Мистецтво» монографія обсягом 12 друкованих аркушів, підготовлена на основі дисертації. Та все ж залишилося декілька публікацій, здійснених за матеріалами цієї значної наукової роботи: «Світанок великого мистецтва» [37], «Роль театру “Березиль” в становленні метода соціалістического реалізму в українском театре» [30]. Професор кафедри Н. Логвинова згадувала: «Чим далі збігає час, тим більш складною і багатоаспектною постають особистість і діяльність А. В. Плетньова. Вчений, критик, педагог, організатор кафедри історії театру... Скільки праці, сил, знань, енергії було вкладено в це» [24].

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що з особистістю А. Плетньова – відомого педагога, науковця, театрального критика – як одного з керівників Харківського театального інституту (1945–1953), згодом Харківського інституту мистецтва імені І. П. Котляревського (1968–1972), пов'язано більш ніж тридцять років розвитку театральної освіти у Харкові. Особливо помітна роль А. Плетньова у розвитку театрознавства і театрознавчої освіти в такому значному театральному центрі, як Харків, де близько тридцять років він очолював спеціалізовану кафедру історії театру (нині – кафедра театрознавства). Саме під його керівництвом сформувалася методологія підготовки театрознавців широкого профілю, що спиралася на високий рівень загальної культури, високу освіченість майбутніх фахівців, володіння широким спектром театрознавчого інструментарію. Завдяки цьому випускники кафедри різних років здатні плідно працювати на керівних посадах у театральних колективах, літератур-

них частинах театрів, в органах управління культурою, у вищих навчальних закладах, засобах масової інформації.

Попри певні суперечності і складнощі – явище, що було характерним для багатьох науковців гуманітарної сфери у 1930–1970 роках, – які зайшли відбиття у науково-дослідницькій і театральній критичній спадщині А. В. Плетньова, він залишається однією з визначальних фігур у розвитку театральної, зокрема, театрознавчої, освіти й театрознавства в Харкові.

Все це спонукає до подальшого, поглибленого й об'єктивного, вивчення науково-педагогічної і театральній критичній діяльності А. Плетньова і, більш широко – розвитку театрознавства у Харкові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. Особиста (особова) справа А. В. Плетньова.
2. Бачелис Т. Стиль Дживелегова. *ГИТИС: жизнь и судьбы театральной педагогики*. Москва, 2003. С. 283–289.
3. Ботунова Г. Харківська школа театрознавства: шляхи формування. *Pro Domo Mea: нариси*. Харків, 2007. С. 277–283.
4. Ботунова Г., Горбенко А. Из истории театрального образования в Харькове. *Харьковский институт искусств имени И. П. Котляревского, 1917–1992*. Харьков, 1992. С. 284–293.
5. Ботунова Г. Театральна освіта в Харкові: від драматичної школи до Національного університету. *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 1917–2017: До 100-річчя від дня заснування: мала енциклопедія: у 2 т.* Харків, 2017. Т. 2: Театральне мистецтво. С. 11–148.
6. Веселовська Г. [Рецензія]. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенко-Карого*. 2012. Вип. 10. С. 323–326. Рец. на кн.: Из харьковской театральной старины: сб. ст. / Николай Черняев; науч. ред. Р. Я. Пилипчука. Харьков: Экограф, 2010. 656 с.
7. [Волицька І., Купчинський О., Пилипчук Р.] Від редакторів тому. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1990. Т. 237: Праці театрознавчої комісії. С. 5–12.

8. Всеволодський (Гернгросс) В. История русского театра. В 2 т. Ленинград ; Москва : Теа-Кино-Печать, 1929. Т. 1. 576 с. ; Т. 2. 508 с.
9. Данилов С. Очерки по истории русского драматического театра. Москва ; Ленинград : Искусство, 1948. 588 с.
10. Дібровенко М. Іван Дрейсіг. *Театр*. 1940. № 8. С. 22–23.
11. Дібровенко М. Карпо Соленик: Життя і діяльність. Київ : Мистецтво, 1951. 47 с.
12. Жаданов Л., Милявский Б. О недостатках идеологической работы в Харьковском театральном институте. *Красное знамя*. 1946. 28 декабря.
13. Історія українського театру. У 3 т. / НАН України, ІМФЕ імені М. Т. Рильського. Київ, 2017. Т. 1. Від витоків до ХХ ст. 668 с.
14. Кисіль О. Український актор Карпо Соленик (1811–1851). Київ : Рух, 1928. 72 с.
15. Клековкін О. Історіографія театру: Напрями. Школи. Методи. Постаті : навч. посіб. Київ : АртЕк, 2017. 336 с.
16. Клиничин А. Н. Х. Рыбаков: 1811–1876. Москва : Искусство, 1952. 244 с.
17. Клінчин О. Л. І. Млотковська : нарис про життя і творчість. Київ : Держ. вид-во образотворч. мистецтва і муз. літератури, 1958. 187 с.
18. Коваленко Ю. Этика и эстетика театрального критика Льва Лившица. *Collegium*. 2016. № 1. URL : <http://reading-hall.ru/publication.php?id=18807>
19. Костюк Ю. Украинский театр. *История театроведения народов СССР, 1917–1941 : очерки*. Москва, 1985. С. 12–24.
20. Красильникова О. Деякі аспекти дослідження українського театрознавства і театральної критики (від витоків до рубежу ХІХ–ХХ століть). *Українське мистецтвознавство*. 2009. Вип. 9. С. 264–268.
21. Лерман С. Шукати істину!. *Прапор*. 1964. № 6. С. 92–94.
22. Логвинова Н. Кафедра истории театра. *Харьковский институт искусств имени И. П. Котляревского, 1917–1992*. Харьков, 1992. С. 294–304.

23. Логвинова Н. Критик должен любить театр. *Слобода*. 1995. 9 июня.

24. Логвинова Н. Спогади. Харків, [2003]. 5 с. [Машинопис]. Зберігаються на кафедрі театрознавства ХНУМ імені І. П. Котляревського.

25. Ольховський Т. Згадуючи минуле : [Спогади]. Харків, 1984. 87 с. [Машинопис]. Зберігається в архіві О. Т. Ольховської.

26. Партола Я. Плетньов Аркадій Васильович. *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 1917–2017: До 100-річчя від дня заснування : мала енциклопедія : у 2 т.* Харків, 2017. Т. 2 : Театральне мистецтво. С. 219.

27. Пилипчук Р. Марко Кропивницький і питання про початок українського професіонального театру. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенко-Карого*. 2011. Вип. 8. С. 174–198.

28. Пилипчук Р. Театрознавство. *Українська радянська енциклопедія* : [в 12 т.]. 2-ге вид. Т. 11, кн. 1. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1984. С. 174–175.

29. Плетнев А. «Интервенция»: спектакль русского драматического театра. *Красное знамя*. 1958. 18 марта.

30. Плетнев А. Роль театра «Березиль» в становлении метода социалистического реализма в украинском театре. *Вопросы искусствознания*. Харьков, 1969. Вып. 1. С. 115–128.

31. Плетнев А. «Совершенно невероятное событие»: «Женитьба» Гоголя на сцене театра юного зрителя. *Красное знамя*. 1978. 11 апр.

32. Плетнев А. У истоков харьковского театра. Харьков : Харьков. кн. изд-во, 1960. 164 с.

33. Плетнев А. Харьковский театр второй четверти XIX века : автореф. дис. ... канд. искусствоведческих наук / Харьков. гос. театр. ин-т. Харьков, 1951. 30 с.

34. Плетньов А. Будинок актора. Яким йому бути: інтерв'ю з перед- і післямовами. *Соціалістична Харківщина*. 1969. 28 січ.

35. Плетньов А. Класика і сучасність: з приводу спектаклю «Маруся Богуславка» в театрі ім. Т. Г. Шевченка. *Соціалістична Харківщина*. 1962. 25 листоп.

36. Плетньов А. Про «сучасний стиль». *Прапор*. 1964. № 6. С. 90–92.
37. Плетньов А. Світанок великого мистецтва. *Прапор*. 1961. № 12. С. 96–103.
38. Плетньов А. Сучасна тема – основа репертуару. *Соціалістична Харківщина*. 1973. 23 груд.
39. Плетньов А. Театр індустріального міста. *Культура і життя*. 1974. 28 берез.
40. Плетньов А. Театральні вогні Харкова. *Радянська культура*. 1960. 14 січ.
41. Скибневский А. Интересная книга. *Красное знамя*. 1961. 19 марта.
42. Український драматичний театр. У 2 т. Київ : Наукова думка, 1967. Т. 1. 519 с.
43. Черняев Н. Из харьковской театральной старины : сб. ст. / сост., подгот. текста, вступ. ст. и прим. Ю. Ю. Поляковой ; науч. ред. Р. Я. Пилипчака. Харьков : Экограф, 2010. 656 с.

REFERENCES

1. Arkhiv Kharkivskoho natsionalnoho universytetu mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. Osobysta (osobova) sprava A. V. Pletniova [Archive of the Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotliarevsky. A. V. Pletniiov's personal file] [in Ukrainian].
2. Bachelis, T. (2003). Stil Dzhivelegova [Dzhivelegov's style]. *GITIS: zhizn i sudbyi teatralnoy pedagogiki – GITIS: the life and fate of the theatrical pedagogy*. Moscow : GITIS, 283–289 [in Russian].
3. Botunova, H. (2007). Kharkivska shkola teatroznnavstva: shliakhy formuvannia [Kharkiv School of Theater Studies: Ways of Formation]. *Pro Domo Mea*. Kharkiv : KhDUM, 277–283 [in Ukrainian].
4. Botunova, H., Horbenko, A. (1992). Iz istorii teatralnogo obrazovaniya v Harkove [From the history of theatrical education in Kharkov]. *Harkovskiy institut iskusstv imeni I. P. Kotlyarevskogo, 1917–1992 – Kharkov Institute of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, 1917–1992*. Kharkov, 284–293 [in Russian].

5. Botunova, H. (2017). *Teatralna osvita v Kharkovi: vid dramatychnoi shkoly do natsionalnoho universytetu* [Theatrical education in Kharkiv: from drama school to the National University]. *Kharkivskiyi natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho, 1917–2017 – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, 1917–2017* : brief encyclopedia (Vols. 1–2). Vol. 2. *Theatrical art*. Kharkiv, 11–148 [in Ukrainian].

6. Veselovska, H. (2012). [Review]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenko-Karoho – Scientific Herald of the I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theater, Cinema and Television* (10), 323–326 [in Ukrainian].

7. Volytska, I., Kupchynskiy, O., Pylypchuk, R. (1990). Vid redaktoriv tomu [From the editors of the volume]. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka – The Notes of Scientific Shevchenko's Partnership*. Lviv. Vol. 237: Works of the theater-research commission, 5–12 [in Ukrainian].

8. Vsevolodskiy (Gerngross), V. (1929). *Istoriya russkogo teatra* [History of the Russian Theater]. In 2 vol. Leningrad ; Moscow : Tea-Kino-Pechat. Vol. 1, 576; Vol. 2, 508 [in Russian].

9. Danilov, S. (1948). *Ocherki po istorii russkogo dramaticheskogo teatra* [Essays on the history of the Russian drama theater]. Moscow ; Leningrad : Iskustvo, 588 [in Russian].

10. Dibrovenko, M. (1940). Ivan Dreisih [Ivan Dreisih]. *Teamp – Theater*, (8), 22–23 [in Ukrainian].

11. Dibrovenko, M. (1951). *Karpo Solenyk* [Karlo Solenyk]. Kyiv : Mystetstvo, 47 [in Ukrainian].

12. Zhadanov, L., Miliavskiy, B. (1946, December 28). O nedostat-kakh ideologicheskoi raboty v Kharkovskom teatralnom institute [About the disadvantages of the ideological work in Kharkov Theater Institute]. *Krasnoye Znamia – The Red Banner* [in Russian].

13. *Istoriia ukrainskoho teatru* [History of the Ukrainian theater] (2017). (Vols. 1–3). Vol. 1. From the origins to the twentieth century. Kyiv : NAS of Ukraine, IMF named after M. T. Rylsky, 668 [in Ukrainian].

14. Kysil, O. (1928). *Ukrainskyi aktor Karpo Solenyk* [The Ukrainian actor Karpo Solenyk]. Kiev : Rukh, 72 [in Ukrainian].

15. Klekovkin, O. (2017). *Istoriografiiia teatru: Napriamy. Shkoly. Metody. Postati [Historiography of Theatre: Directions. Schools. Methods. Figures]*. Kyiv : ArtEk, 336 [in Ukrainian].
16. Klinchin, A. (1952). *N. H. Rybakov*. Moscow : Iskusstvo, 244 [in Russian].
17. Klinchyn, O. (1958). *L. I. Mlotkovska: narys pro zhyttia i tvorchist [L. I. Mlotkovska: An Essay on Life and Creativity]*. Kyiv : Derzh. vyd-vo obrazotvorch. mystetstva i muz. literatury, 187 [in Ukrainian].
18. Kovalenko, Yu. (2016). Etika I estetika tetralnogo kritika Lva Livshitsa [Ethics and Esthetics of the theater critic Lev Livshits]. *Collegium* (1). Retrieved from <http://reading-hall.ru/publication.php?id=18807> [in Russian].
19. Kostiuk, Yu. (1985). Ukraynskyi teatr [Ukrainian Theater]. *Is-toriya teatrovedeniya narodov SSSR, 1917–1941 – History of Theater Studies of the Peoples of the USSR, 1917–1941* : Essays. Moscow : Nauka, 12–14 [in Russian].
20. Krasylnykova, O. (2009). Deiaki aspekty doslidzhennia ukrain-skoho teatroznavstva i teatralnoi krytyky (vid vytyokiv do rubezhu 19–20 stolit) [Some aspects of the study of Ukrainian theater studies and theatrical criticism (from the origins to the turn of the 19–20 centuries)]. *Ukrainske mystetstvoznnavstvo – Ukrainian art studies* (9), 264–268 [in Ukrainian].
21. Lerman, S. (1964). Shukaty istynu! [Find the truth!]. *Prapor [Banner]* (6), 92–94 [in Ukrainian].
22. Logvinova, N. (1992). Kafedra istorii teatra [Department of Theater History]. *Harkovskiy institut iskusstv imeni I. P. Kotlyarevskogo, 1917–1992 – Kharkov Institute of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, 1917–1992*. Kharkov, 294–304 [in Russian].
23. Logvinova, N. (1995, June 9). Kritik dolzhen lyubit teatr [A critic must love a theater]. *Sloboda [Sloboda]* [in Russian].
24. Lohvynova, N. [2003]. *Spohady [Memoirs]*. [Typing]. Stored at the Department of Theater Studies of the Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of ART, 5 [in Ukrainian].
25. Olkhovskiy, T. (1984). Zghaduiuchy mynule : (Spohady) [Remembering the past: (Memories)]. [Typing]. Stored in the private archive of O. T. Olkhovska. Kharkiv, 87 [in Ukrainian].

26. Partola, Ya. (2017). Pletniov Arkadii Vasylovych. *Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho, 1917–2017 – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky, 1917–2017: brief encyclopedia* (Vols. 1–2). Vol. 2. *Theatrical art*. Kharkiv, 219 [in Ukrainian].

27. Pylypchuk, R. (2011). Marko Kropyvnytskyi i pytannia pro pochatok ukrainskoho profesionalnogo teatru [Marco Kropivnitsky and the question of the beginning of the Ukrainian professional theater]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenko-Karoho – Scientific Herald of the I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theater, Cinema and Television*, (8), 174–198 [in Ukrainian].

28. Pylypchuk, R. (1984). Teatroznavstvo [Theatrical studies]. *Ukrainskaadianska entsyklopediia – Ukrainian Soviet Encyclopedia*. In 12 vols. (2nd ed.). Vol. 11, book 1. Kyiv : Holovna red. URE, 174–175 [in Ukrainian].

29. Pletniov, A. (1958, March 18). «Interventsiya»: spektakl ruskogo dramaticheskogo teatra [«Intervention»: a performance of Russian Drama Theater]. *Krasnoe znamya – Red banner* [in Russian].

30. Pletniov, A. (1969). Rol teatra «Berezil» v stanovlenii metoda sotsialisticheskogo realizma v ukrainskom teatre [The role of the theater «Berezil» in the development of the method of socialist realism in the Ukrainian theater]. *Voprosy iskusstvoznaniya – Questions of art studies*, (1), 115–128 [in Russian].

31. Pletniov, A. (1978, April 11). «Sovershenno neveroyatnoe so-bytie»: «Zhenitba» Gogolya na stsene teatra yunogo zritelya [«Absolutely incredible event»: «The Marriage» of Gogol on the stage of the theater of the young spectator]. *Krasnoe znamya – Red banner* [in Russian].

32. Pletniov, A. (1960). *U istokov harkovskogo teatra [At the origins of the Kharkov theater]*. Kharkov : Harkov. kn. izd-vo, 164 [in Russian].

33. Pletniov, A. (1951). *Harkovskiy teatr vtoroy chetverti 19 veka [Kharkov theater of the second quarter of the 19th century]* (Extended abstract of Candidate thesis in Art Studies). Kharkov : Kharkov State Theater Institute, 30 [in Russian].

34. Pletniov, A. (1969, January 28). Budynok aktora: Yakym yomu buty [The House of actor: How it should be]. *Sotsialistychna Kharkivshchyna – Socialist Kharkiv Region* [in Ukrainian].

35. Pletniov, A. (1962, November 25). Klasyka i suchasnist: z pryvodu spektakliu «Marusia Bohuslavka» [Classics and modernity: about the play «Marusia Bohuslavka»]. *Sotsialistychna Kharkivshchyna – Socialist Kharkiv Region* [in Ukrainian].

36. Pletniov, A. (1964). Pro «suchasnyi styl» [About «modern style»]. *Prapor – Banner*, (6), 90–92 [in Ukrainian].

37. Pletniov, A. (1961). Svitank velykoho mystetstva [Dawn of great art]. *Prapor – Banner*, (12). 96–103 [in Ukrainian].

38. Pletniov, A. (1973, December 23). Suchasna tema – osnova repertuaru [The modern theme – the basis of the repertoire]. *Sotsialistychna Kharkivshchyna – Socialist Kharkiv Region* [in Ukrainian].

39. Pletniov, A. (1974, March 28). Teatr industrialnoho mista [Theater of the industrial city]. *Kultura i zhyttia – Culture and life* [in Ukrainian].

40. Pletniov, A. (1960, January 14). Teatralni vohni Kharkova [Theatrical fires of Kharkov]. *Radianska kultura – Soviet culture* [in Ukrainian].

41. Skybnevskiy, A. (1961, March 19). Interesnaya kniga [An interesting book]. *Krasnoe znamya – Red banner* [in Russian].

42. *Ukrainskyi dramatychnyi teatr [The Ukrainian Drama Theater]* (1967). (Vols. 1–2). Vol. 1. Kyiv : Naukova dumka, 519 [in Ukrainian].

43. Chernyaev, N. (2010). *Iz harkovskoy teatralnoy starinyi [From Kharkov theater past]*. Kharkov : Ekograf, 656 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2018 р.